

Mozambique staat aan de

door Guido van den Berg

Wie op zaterdagavond wil uitgaan in Maputo, de hoofdstad van Mozambique, kan lang zoeken. De enige uitgaansmogelijkheid, afgezien van wat bioscopen, bestaat uit de Topazio-club, waar op discomuziek gedanst kan worden. En sinds kort speelt er op zaterdagmiddag een jazzband, waarvoor veel belangstelling bestaat en die in vrijwel alle kranten druk besproken en gekritiseerd wordt.

De overgrote meerderheid van de inwoners van Maputo hoeft echter niet te zoeken naar een uitgaansmogelijkheid - uitgaan kost geld en dat hebben de Mozambikanen niet. En als je het toch doet, ga je op bezoek bij vrienden, die jou dan weer op een andere zaterdagavond uitnodigen.

Zo'n feestje verloopt volgens een vast schema: eerst wordt er flink gegeten, daarna stevig gedronken. Vervolgens gaat de muziek harder en wordt er tot diep in de nacht gedanst. Als ik op zo'n feestje arriveer, zijn de aanwezigen druk in de weer met het eten van garnalen, rijst en vleeskoekjes. De gastheer, een Deense ontwikkelingswerker, heeft flink uitgepakt en laat het zijn gasten (Mozambikanen en Deense, Engelse en Nederlandse ontwikkelingswerkers) aan niets ontbreken. Na verloop van tijd zijn de pannen en schalen leeg, het bier vloeit rijkelijk en de eersten wagen zich op de dansvloer. De Mozambikaanse vrouwen zitten stijf aan de kant, slaan de gebeurtenissen giechelend gade en wachten tot ze - liefst door een Europeaan - ten dans worden gevraagd.

Alvalino, een Mozambikaan van midden dertig, kijkt glimlachend toe en steekt nog eens een goedkope inheemse sigaret van het merk *Pal Mar* op. Ik maak gekscherend de opmerking dat 'blank' en 'geld' blijkbaar nog altijd in trek zijn. Hij gaat er gretig op in en vertelt: "Ik werk als *engenheiro* (ingenieur) in de metaalindustrie. Ik werk samen met Europese ontwikkelingswerkers. We doen hetzelfde werk, maar zij krijgen hun loon gedeeltelijk in buitenlandse deviezen (dollars of Zuidafrikaanse Randen), terwijl ik, als Mozambikaan, alleen in de lokale munteenheid, de *metical*, uitbetaald word. Dat is wel frustrerend, ja."

Vrije winkels

De *metical* is vrijwel niets waard en alleen wie er ontzettend veel bezit, kan er op de markt nog wel eens - voor astronomische bedragen - wat groente of fruit voor kopen. Wie echter zaken als brood, boter, olie, wijn, bier, vlees, tandpasta of snoep wil kopen, moet naar de *lojas francas* (vrije winkels), waar van alles en nog wat te koop is, als je maar met dollars of Randen komt. De Mozambikanen die daar 's ochtends hun inkopen mogen doen, zie je dan ook met aanmerkelijk minder spullen naar buiten komen dan de buitenlanders, die 's middags de zwaarbeladen boodschappenkarretjes naar hun auto's duwen.

Het heeft iets gênants, vooral als je bedenkt dat de meeste produkten, behalve wat Portugese wijn, Nederlandse kaas en bier uit de DDR, uit Zuid-Afrika afkomstig zijn. Voor de overgrote meerderheid van de Mozambikanen vormen de vrije winkels evenwel een onbereikbaar paradijs. Zij moeten zich tevreden stellen met een eens per maand door het buurtcomité verstrekt voedselpakket, dat bestaat uit wat olie, meel, rijst en zeep. Dat is na een paar weken schoon op. Eerlijk verdeelde armoede onder de Mozambikanen, welvaart onder de buitenlanders - dat is het beeld van de meeste steden in Mozambique. Het besluit van de overheid de buitenlanders gedeeltelijk in deviezen uit te betalen, is welbewust genomen, want Mozambique heeft die buitenlanders maar al te hard nodig. De president van het kapitalistische en betrekkelijk welvarende Kenia, Daniel Arap Moi, riep een paar maanden geleden dat het maar eens afgelopen moest zijn met de 'buitenlandse superheren', omdat de Kenianen het zo langzamerhand zelf wel konden rooien. Zijn

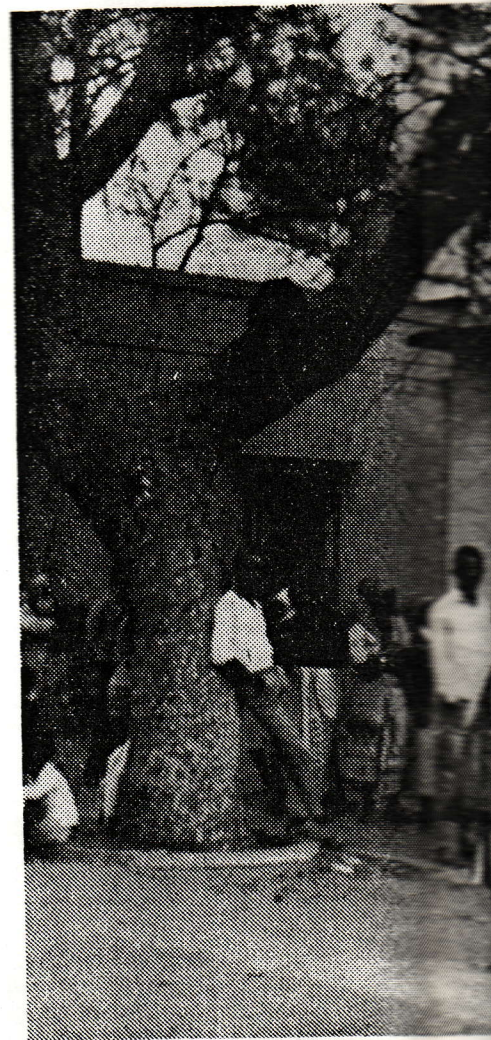
Dood van Machel lijkt genadeslag in te luiden

'Een tragische slag voor ons land, onze regio en ons Afrika.' Zo noemde Marcelino dos Santos van het politburo van de in Mozambique regerende Frelimo-partij, de dood van president Samora Machel. Het vliegtuig met aan boord onder anderen Machel, verongelukte zondagavond op weg van Zambia naar Mozambique boven Zuid-Afrika. De plotselinge dood van Samora Machel zou voor Mozambique - en wellicht niet voor dat land alleen - wel eens verstrekkende gevolgen kunnen hebben. Een impressie van een land aan de rand van de afgrond.

regering drong er bij familiebedrijven op aan de productie te verhogen, maar na de verkoop van hun produkten zaten de boeren met stapels waardeloze meticals waar ze niets voor terug konden kopen.

Groene zones

Meer succes werd verwacht van de coöperaties rond de steden in de groene zones (*zonas verdes*), waarin de vrouwen het grootste aandeel hebben. Hoewel deze coöperaties nog steeds niet veel winst opleveren, zijn ze ook niet helemaal zonder succes. Terwijl de vrouwen op het land werken, verblijven hun kinderen in de crèche van de coöperatie; de vrouwen kunnen 's avonds scholingscursussen volgen. Veel vrouwen vinden het gezellig op de coöperatie en een eigen stukje land bij de hut levert wat extra geld op. Alle goede bedoelingen om van Mozambique een welvarend land te maken en alle fouten die gemaakt zijn (met bijbehorende verschijnselen als opkomende corruptie en een ego-centrische houding van de beter gesitueerden) verbleken bij het grootste probleem waar Mozambique vandaag mee te kampen heeft. In het land worden ze gewapende bandieten (*bandidos armados*) genoemd, zelf noemen ze zich de *Renamo* (Nationale Verzetbeweging van Mozambique). Het zijn kleine, zwaarbewapende groepen die op het platteland actief zijn. De afschuwelijkste verhalen doen de ronde: over uitge-

Het Chamanculo-hospitaal in Maputo

ex-koloniaal
aanvallen
In 1976 beg
gericht rad
onafhankel
bique haal
initiatief.
Rhodesië
kwamen m
voor Rhod
deur was o
nen van Z
mocht nie
werden de
was slecht
Voor Moz
den Moz
President
(onder me
januari e
zwaarbew
radingspl
leggen. M
niet ander
Zuid-Afri
Pieter Wil

kampen heeft. In het land worden ze gewapende bandieten (*bandidos armados*) genoemd, zelf noemen ze zich de *Renamo* (Nationale Verzetbeweging van Mozambique). Het zijn kleine, zwaarbewapende groepen die op het platteland actief zijn. De afschuwelijkste verhalen doen de ronde: over uitgemoorde dorpen, opgeblazen auto's en wrede intimidatiepraktijken als het afsnijden van neuzen en oren.

De Renamo is een merkwaardige organisatie met een onduidelijke ideologie. Zij lijkt er alleen op uit te zijn het Frelimbewind lam te leggen. Toen Mozambique in 1975 onafhankelijk werd, een socialistische koers wenste te varen en de eerste adviseurs uit Oost-Europa op het vliegveld van Maputo arriveerden, sloeg de angst het blanke minderheidsbewind in Rhodesië om het hart. Niet alleen de angst dat een succesvol socialistisch experiment als voorbeeld voor de zwarte bevolking van Rhodesië zou kunnen gelden, maar ook de afhankelijkheid van de Mozambikaanse havens Beira en in mindere mate Maputo, was voor het blanke minderheidsbewind aanleiding ondermijnende activiteiten tegen Mozambique te ontwikkelen. De geheime dienst van Rhodesië verzamelde een allegaartje van huurlingen, Portugese

Toen Mozambique in 1975 onafhankelijk van Portugal werd, vertoonde het een beeld van een berooid en volkomen leeggemaakt land. Van de Portugezen, die in de koloniale tijd vrijwel niets aan opleiding en instructie van Mozambikanen hadden gedaan, hadden de meesten Mozambique overhaast verlaten. Eerst hadden ze gauw nog even machines onklaar gemaakt, veestapels gedood en handleidingen en instructieboeken vernietigd. De eigenaren van de *Companhia do Boror* bij voorbeeld, een van 's werelds grootste kokosnoot-plantages in het midden van Mozambique, hadden de volledige oogst van 1975 op vier schepen geladen en waren daarna vertrokken om in Skandinavië de opbrengsten te incasseren. Geschatte waarde van de oogst: circa acht miljoen gulden. Mozambique had het nakijken.

Een vervelende bijkomstigheid was, dat een aantal Portugezen dat eigenlijk wel wilde blijven, in de chaotische periode die aan de onafhankelijkheid voorafging, besloot toch ook maar zijn biezen te pakken. In het najaar van 1974 koelden sommige Portugezen hun woede door met hun landrovers de schamele onderkomens van Afrikanen kapot te rijden. De Afrikanen namen wraak door auto's van willekeurige Portugezen in te sluiten en de chauffeur eruit te sleuren. Natuurlijk was het ook de angst om koloniale privileges te verliezen, die de Portugezen ertoe dreef het land te verlaten. Maar waar Robert Mugabe van het naburige Zimbabwe er in 1980 in zou slagen veel blanken voor de economie te behouden, faalde een soortgelijke poging in Mozambique jammerlijk.

Mozambique werd onafhankelijk en enthousiast begon het land aan de opbouw van een socialistische natie. De gezondheidszorg was een van de zaken die voortvarend werden aangepakt; een maand na de onafhankelijkheidsverklaring werd die genationaliseerd. Een jaar later begon de regering met een nationale inentingscampagne. Moeder- en kindzorg, strijd tegen ziekten die voorkomen kunnen worden en voorlichtingscampagnes kregen grote nadruk. Medicijnen werden centraal ingekocht, zodat de regering de door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) opgestelde basislijst van geneesmiddelen kon gaan hanteren. Een goed initiatief, want hierdoor kon scherp ingekocht worden en werd voorkomen dat overbodige, duurdere of te oude medicijnen het land binnenkwamen.

Toch kampt de Mozambikaanse gezondheidszorg, ook al is die dan vrijwel gratis, nog met grote problemen. Wie een *Centro de Saúde* (gezondheidscentrum) bezoekt, moet vaak uren wachten voor hij of zij geholpen wordt. Overal is gebrek aan specialistische apparatuur, geschoold personeel en het aantal artsen is schrikbarend laag. Van de vijfhonderd artsen in 1970 waren er in 1976 nog tachtig over – op een bevolking van tien miljoen een bijna te verwaarlozen aantal. Nu zijn er voor de gehele bevolking 334 artsen beschikbaar, van wie slechts 120 Mozambikanen. Wie in Maputo zijn kind naar een ziekenhuis brengt, kan door een Nederlandse arts te woord worden gestaan, terwijl de keel-, neus- en oorarts uit Bulgarije komt en de chirurg uit China. En niet alle artsen zijn bereid of in staat Portugees te spreken. Ziekten als mazelen en tbc en uitdroging vormen, ondanks groot-scheepse campagnes, nog altijd een reële bedreiging voor zowel kind als volwassene.

Ook het onderwijs werd door de overheid onderhanden genomen. In de steden gaat nu vrijwel ieder kind naar de lagere school, maar ook daar gaat de ontwikkeling langzaam. Door het gebrek aan onderwijzend personeel gaan sommige kinderen 's ochtends, anderen 's middags. Er zijn in Mozambique slechts vijf middelbare scholen die opleiden voor de universiteit en wie op zo'n middelbare school rondloopt, ziet Mozambikaanse en buitenlandse leraren door elkaar heen lopen, al is het aantal buitenlanders in de minderheid. De regering van het uit de strijd tegen de Portugezen bekende *Frelimo* maakte in haar pogingen een socialistisch land op te bouwen, grote fouten. Soms voerde ze een wifelend en onduidelijk beleid. In de landbouw moesten staatsboerderijen voor grote winsten zorgen, maar gebrekkige leiding, tekort aan machines en zaaigoed en onwil van de bevolking om onder dwang te werken, leidden tot grote mislukkingen. De

De brand

De zon lag nog achter de dijk aan de overkant en het licht was grauw, maar de lucht was helder en over de rivier trok de ochtendmist stroomafwaarts – het leek alsof honderden onderjurken in St. Louis aan de waslijn waren ontsnapt.

Toen de stokers van de houtzagerij hun ketel op gang hadden, spuugden de twee schoorstenen witte rook, met horten en stoten, en de pluimen rolden als schapen over de dijk.

Het sissen van de stoom bereikte met moeite en via omwegen de binnenkant van Marvin Porters hoofd – zijn bewustzijn, zou je zeggen, tenzij je hem zag liggen. Marvin Porter lag onder zijn huis, aan de voet van de houten trap naar de keukendeur, tussen de palen waarmee de achterkant van het huis rustte op de flank van de dijk. Hij lag op zijn zij, zijn bovenlichaam op een stuk karton en zijn heup in de modder. Zijn nek maakte een ongemakkelijke hoek, doordat zijn hoofd tegen een vuilniszak duwde en een stuk spaanplaat in zijn schouderblad prikte. Hij had zijn benen opgetrokken, omdat het koud was, en daarbij zijn knieën geschaafd tegen een ongeverfde en half verrotte kist. Dat had hij overigens niet gemerkt.

Marvin Porter lag daar vaak. Hij kwam altijd ver na middernacht thuis en hij was altijd stomdronken. Hij kwam nooit over de zandweg, die bovenop de dijk lag, aan de voorkant van het huis. Hij klauterde op handen en voeten door het gras omhoog naar de achtertrap en naar de keukendeur. Zo werden Chou-chou en de kinderen niet wakker. Die sliepen in de kamer en die konden een

kabaal maken, Chm-chm
En daar stond zijn beest
niet meer naar, als hij stier
En vaak gaf de rest van m
ook op, als hij onderaan d
was.

Toen de stoom siste, kroch hij omhoog naar de balken en planken van de vloer. Hij richtte zichzelf naar achteren, leunde zijn hoofd op de vuilnisbak en rookte een sigaret uit zijn buidel. "Vuurkje. Vuurkje. Het is nu vuurtje?" mompelde hij langzaam, alsof er nog een carnavalsslied in zijn hoofd nagonsde. De sigaret viel. Hij kwam kokhalzend overeind, gooide de peuk onder het laken en legde zijn onderarmen op de kist en zijn knieën op zijn handen.

De sigaret viel slecht, in een spaanders en aan een uur lang onzeker pas vlam vatte toen uitgekotst was en terugging de vuilniszak. De lucht was niet helder meer. Boven de wolken kwamen dicht teges aangedrukt uit het Jonathan, de baby, maar hij had nog geen Zijn vader lag beneden, snurkend met een gekoesterd door de schrok pas op toen zich vastbeten in de vloer. Hij struikelde over en kroop op zijn naar de achtertrap. Boven Chou-chou: "Jezus! Wordt wakker!" haar dochterje als een maar Caroline sliep Chou-chou sloeg haar gezicht en smeekte: "Alsjeblieft!"

de rand van de afgrond

in Maputo

FOTO'S GUIDO VAN DEN BERG

Oma, moeder en dochter in een coöperatie. Zij beschikken over een stenen huisje en hebben het naar Mozambikaanse begrippen goed

ex-kolonialen en ontevreden Mozambikanen, die gewapende aanvallen op Mozambikaans grondgebied uitvoerden.

In 1976 begonnen de Rhodesiërs met een tegen het Frelimo gericht radiostation. Toen Rhodesië in 1980 als Zimbabwe onafhankelijk werd, stortte de Renamo in elkaar en Mozambique haalde opgelucht adem. Nu nam Zuid-Afrika het initiatief. De vliegtuigen, die 's nachts in het geheim van Rhodesië opstegen om wapens en voorraden te droppen, kwamen nu uit Zuid-Afrika. Voor dat land gold, wat eerder voor Rhodesië opging: een socialistisch voorbeeld naast de deur was ontoelbaar en de in- en uitvoer langs de spoorlijnen van Zuid-Afrika naar landen als Zimbabwe en Zambia mocht niet via Mozambique verlopen. Daarmee immers werden de zwarte Frontlijnstaten onafhankelijker en dat was slecht voor de Zuidafrikaanse economie.

Voor Mozambique werd 1983 een rampjaar. Honderdduizenden Mozambikanen werden met de hongerdood bedreigd. President Machel reisde in oktober wanhopig naar Europa (onder meer naar Nederland) om voedselhulp te vragen. In januari en februari 1984 stuurde Zuid-Afrika honderden zwaarbewapende mannen de grens over om geheime bevoorradingsplaatsen voor de Renamo in Mozambique aan te leggen. Mozambique stond met de rug tegen de muur en kon niet anders doen dan onderhandelen met de grote vijand Zuid-Afrika. Op 16 maart 1984 tekenden Samora Machel en Pieter-Willem Botha, de premier van Zuid-Afrika, het Nko-

ging gaat gewoon door, ondanks herhaalde ontkenningen van de kant van Pretoria. Wordt die steun niet openlijk gegeven, dan gaat ze wel via Malawi, het land van de met Zuid-Afrika bevriende, excentrieke president Banda, dat aan het noordwesten van Mozambique grenst. En niet vergeten moet worden, dat er in Zuid-Afrika een grote Portugese gemeenschap is, waartoe ook uit Mozambique gevluchte ex-kolonialen behoren, die het Frelimo-bewind maar al te graag ziet vallen. Het moet voor dat bewind bovendien onplezierig zijn, dat de Renamo de laatste tijd pogingen in het werk stelt van haar negatieve moordenaars-imago af te komen.

Ramp

Het Frelimo heeft lang niet overal evenveel invloed, en met zijn landbouwpolitiek heeft het in sommige streken de boeren tegen zich in het harnas gejaagd. Nu de Renamo dan ook nog in de gebieden, waar zij binnenvalt, oude stamhoofden (de *regulo's*) benoemt, waar die vroeger door het Frelimo waren afgezet, krijgt de Renamo hier en daar ook steun van de plattelandsbevolking. Dat neemt niet weg dat de Renamo voor de Mozambikaanse bevolking als geheel een ramp betekent. En hoe rampzaliger de situatie in Mozambique, des te gunstiger de economische machtspositie van Zuid-Afrika. Die situatie zal pas veranderen, als Zuid-Afrika bevrijd zal

...niet anders doen dan onderhandelen met de grote vijand Zuid-Afrika. Op 16 maart 1984 tekenden Samora Machel en Pieter-Willem Botha, de premier van Zuid-Afrika, het *Nkomati-akkoord*: een niet-aanvalsverdrag en een overeenkomst van goed nabuurschap. Zuid-Afrika beloofde steun aan de Renamo stop te zetten en kreeg economische faciliteiten in Mozambique. Mozambique beloofde de steun aan het ANC, de bevrijdingsbeweging van Zuid-Afrika, stop te zetten en stuurde de meeste ANC-leden het land uit. President Machel verwachtte veel van het akkoord, maar de situatie in Mozambique werd eerder slechter dan beter. De belangrijke transportroute van Beria naar Zimbabwe, de zogeheten Beria-corridor, kreeg zoveel te maken met aanvallen van de Renamo, dat zij door militairen uit Zimbabwe beschermd moest worden. En ondanks die bescherming gingen de aanvallen gewoon door. Mozambique werd een land dat alleen in de steden functioneert - en zelfs die steden staan onder grote druk van de Renamo-dreiging. De steun van Zuid-Afrika aan de bewe-

waren afgezet, krijgt de Renamo hier en daar ook steun van de plattelandsbevolking. Dat neemt niet weg dat de Renamo voor de Mozambikaanse bevolking als geheel een ramp betekent. En hoe rampzaliger de situatie in Mozambique, des te gunstiger de economische machtspositie van Zuid-Afrika. Die situatie zal pas veranderen, als Zuid-Afrika bevrijd zal zijn van het blanke Apartheidsbewind. En dat kan nog wel even duren. Ondertussen proberen de gewone Mozambikanen het hoofd boven water te houden. Zo'n dertigduizend Mozambikanen deden dat door, op al dan niet legale wijze, in Zuid-Afrika te werken. Daar konden ze harde valuta verdienen. Maar Zuid-Afrika besloot begin deze maand de arbeidscontracten van de Mozambikanen niet meer te zullen verlengen en daarmee kwam ook aan deze mogelijkheid om werk te krijgen een einde. Mozambique staat aan de rand van de afgrond. Nu Samora Machel, die ondanks alle problemen het land toch bij elkaar wist te houden, er niet meer is, heeft het er de schijn van dat Mozambique de doodklap heeft gekregen.

Guido van den Berg, free-lance journalist, schreef eerder in *Het Parool* over de situatie in Oeganda.

DER KOLK

en, Chou-chou vooral. Hij had zijn hoofd meestal naar achteren, als hij thuiskwam. De rest van zijn lijf liet hij onderaan de trap

in de siste, keek hij naar de balken en de vloer. Hij duwde naar achteren, legde zijn vuilniszak en pakte uit zijn borstzak. "Hurtje. Heb ik een stompelde hij laag en sof er nog een in zijn hoofd. Het sigaret viel slecht. Chou-chou khalzend overeind, onder het huis en derarmen op de rand van zijn kin op zijn

el slecht, in een stapel aanmaakhout, dat onzeker smeulde en toen Marvin Porter was en teruggevallen op. De lucht was toen al eer. Brede, lichtgrijze vlammen dicht tegen elkaar uit het westen en baby, was al wakker, nog geen. Chou-chou beneden, rustig een lege maag en voor de warmte. Hij toen de vlammen in de planken van truielde over de kist in geschaafde knieën. Boven riep Chou-chou! Caroline!" en ze schudde als een rammelaar, sloep als een roos. Chou-chou haalde in het kolkte: "Alsjeblieft

Caroline schrok zich dood en zette een keel op en Chou-chou wilde haar oppakken, maar Caroline schoof naar achteren en traptte wild met haar benen. Chou-chou sloeg hard en droeg Caroline door de rook naar buiten, de dijk op. In de berm van de zandweg bleef het meisje schreeuwend en spartelend liggen.

Chou-chou rende terug en op de drempel aarzelde ze, omdat de vlammen door de naden van de vloer omhoog staken. Toen stapte ze, met haar rechterhand voor haar neus en mond en haar andere hand vooruit gestoken in de rook en naar de muur achterin, naast de keukendeur. Ze graaide in het kinderbedje, maar het bedje was leeg.

Toen maakte ze een fout. Jonathan kon nog niet lopen. Chou-chou dook de keuken in en schreeuwde: "Jonah! Waar ben je?" Toen stopte ze, ze boog dubbel, hoestte en hoestte en verloor bijna haar evenwicht. Ze strompelde langs het aanrecht en het fornuis en terug naar de deur van de kamer en schreeuwde: "Jonah!"

De vloer van de kamer leek op het vel van een woedende tijger. De vlammen gromden in rechte lijnen tussen de zwarte planken. Chou-chou keek er verbaasd naar, heel even, tot het tafeltje met de televisie plotseling slagzij maakte en toen verzakte en als een drenkeling op een van de dwarsbalken bleef liggen. Ze hoestte en deinsde terug naar de achterdeur, die open was, zodat ze pas tegen de leuning bovenaan de houten trap tot stilstand kwam. Ze draaide zich om en hoestte van de verse lucht en keek uit, eerst naar

de regenwolken boven het dorp en toen naar beneden, naar de flank van de dijk. Haar man zat op handen en voeten in het gras. Tussen zijn armen lag de baby. Hij keek even op en toen knapte de binnenste stut van de trap, die daardoor met een schok

opzij-zakte. Chou-chou verloor haar evenwicht en viel en op haar viel het huis, dat als een muizeval dichtsloeg, toen de palen onder de achterkant het begaven. De zwarte rook boven de rivier werd snel ingehaald door de wolken en de regen.

